

“Cseberből vederbe” – Lakásmobilitás-mintázatok egy marginalizált térben

„From bad to worse” – Patterns of housing mobility in a marginalised space

NÉMETH KRISZTINA

NÉMETH Krisztina: tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; nemeth.krisztina@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0003-2642-3936>

KULCSSZAVAK: marginalizáció; lakásmobilitás; mikromobilitás; a hajléktalanság kontinuumfelfogása; intézményhasználat

ABSZTRAKT: A tanulmány a marginalizáció és (im)mobilitás összefüggéseit vizsgálja egy sajátos marginalizált térben, a „Babérligetben”, ahová intézményi ellátásban részesülő hajléktalanok, hajléktalanságból kikerülő, a helyi bérlakásszektor alsó szegmenséhez tartozó bérlők és onnan kieső önkényes lakásfoglalók kötődnek. E csoportok lakásmobilitásának mintázatait Porcelli és szerzőtársai mikromobilitás fogalmából kiindulva vizsgálom. Jelen tanulmányban a mikromobilitás fogalma a különféle lakhatási formák, intézmények, illetve marginalizált terek közötti térbeli mozgásokat próbálja megragadni: kisebb léptékű, átmeneti, sokszor láthatatlan (regisztrálatlan) térbeli mozgásokat, intézmények közötti kényszerű mozgásokat, illetve gyorsan változó lakásviszonyokat jelöl. A fogalom azt próbálja érzékeltetni, hogy az egyének jobbra kerülnek, többé-kevésbé kényszerűen mozognak a marginalizált terek, lakhatási formák és intézmények között.

Babérliget a Hannam, Sheller és Urry által definiált értelemben vett „térbeli csomópontnak” tekinthető, amely az alacsony szintű városi lakhatást biztosító funkciója miatt már a szocializmus éveiben is szervezte a marginalizált terek közötti mozgásokat. Később ez a funkció a szociális intézmények beköltöztetésével tovább bővült. Ma ebben a térben a hajléktalanszálló jelenléte, valamint a bérlakásokon keresztül az önkormányzat formálja a legerősebben a lakásmobilitási utakat és intézményhasználati stratégiákat.

A Babérligethez kötődő mikromobilitások jó része az intézmények által keltett kényszerű mozgás, amelyben nem sok szerep jut a marginalizált helyzetű emberek agenciájának. Ugyanakkor bizonyos esetekben az egyéni mozgástér bővíthetőnek látszik a térbeli és intézmények közötti mozgásokon, valamint az intézményekhez való stratégiai viszonyuláson keresztül. Összességében azonban az e térhez kötődő mikromobilitások hosszabb távon nem hatékony eszközei a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésének. Bár rövidtávon a segíthetik a túlélést és középtávon bővíthetik az egyéni mozgástérrel, a Babérligethez kötődő empirikus eredmények azt mutatják, hogy az intézmények, a lakhatási formák, illetve marginalizált terek közötti mikromobilitások csak ritkán vezetnek a tartós térbeli-társadalmi elmozduláshoz, azaz a szó klasszikus értelmében vett (laká)s mobilitáshoz.

Krisztina NÉMETH: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u. 4, H-1097 Budapest, Hungary; nemeth.krisztina@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0003-2642-3936>

KEYWORDS: *marginalisation; housing mobility; micromobility; continuum approach of homelessness; use of institution*

ABSTRACT: *This paper examines the nexus between marginalisation and (im)mobility in a specific building complex, that four marginalised groups frequent: homeless people who reside at the homeless shelter, formerly homeless people who rely on the shelter’s social services, formal tenants who belong to the lowest segment of the local social housing sector, and ‘drop-outs’ of the local social housing program who became informal residents after being evicted. In the analysis I scrutinize the patterns of housing mobility trajectories of these marginalised groups drawing on the concept of micromobility developed by Porcelli and her co-authors. Through this concept, I attempt to grasp different kinds of spatial mobilities across various forms of housing, institutions and specific marginalised places. Micromobility differs in some ways from the notion of housing mobility: it refers to temporary movements in housing trajectories, which can change relatively quickly; these spatial movements are ‘micro’ in scale, and they may remain unregistered. These micromobilities are not necessarily formed by individual and autonomous relocations between houses or flats; they are often forced movements between different institutions. Micromobility tries to show that individuals circulate and are made to circulate around different marginalised places, forms of housing and institutions.*

The building complex, which in this paper I have called “Bay Grove”, provided cheap and low level housing for the rural poor who came here in the last decades of socialism (similarly to other marginalised urban places as Vigvári revealed). Bay Grove worked as a “spatial node” in that meaning which is developed by Hannam, Sheller and Urry: it had the (hidden) function of organising people’s movements around different marginalised places. This function was cemented when the homeless shelter was relocated here, the presence of which only increased Bay Grove’s stigmatisation. Today Bay Grove serves as a place to hide away and govern marginalised groups. The presence and the protocols of Bay Grove’s institutions (the homeless shelter and the remains of the big social housing unit) strongly shape different marginalised groups’ housing mobility trajectories and their strategic use of institutions.

The empirical results show that mobility and immobility are mutually connected in micromobilities and they are constituted by both voluntary and involuntary movements, that is, by the dynamics of structure and agency as Carling and Schewel and other scholars pointed out earlier. In Bay Grove most of the micromobilities are generated by institutions; they are often enforced movements, in which individual agency does not seem to play a significant role. However, each marginalised group displays specific patterns of micromobilities occasionally combined with a strategic relationship towards institutions. Different patterns of micromobilities show that individual rooms for manoeuvring might be enlarged. However, micromobilities in Bay Grove do not seem to be effective tools for decreasing social inequalities. Although they can contribute to survival in the short run, and may enlarge one’s room for manoeuvring in the medium term, micromobilities across different marginalised places, forms of housing and institutions rarely result in permanent changes in one’s social and spatial position, that is, they rarely lead to (housing)mobility in its classical sense.

Elméleti keretek: immobilitás, lakásmobilitás, mikromobilitás

A tanulmányban a lakásmobilitás mintázatait, a különféle terek és lakhatási formák közötti kisebb mozgásokat az egyéni mozgástér bővítésének lehetőségeiként vizsgálom marginalizált terek és élethelyzetek összefüggéseiben. Az elemzéshez használt empirikus anyagot posztdoktori kutatásom keretében kvalitatív módszereken alapuló szociológiai terepmunkával gyűjtöttem egy vidéki város sajátos margináli-

zált mikroterében, ami különféle marginalizált lakhatási formák közé szorult, kirekesztett csoportoknak (hajléktalanoknak, illetve hajléktalanságból kikerülőknél, önkényes lakásfoglalóknak, szociális bérlakásban élőknek) nyújtott menedéket.

A magyar társadalom jelentős mértékben immobil, illetve zárt (Andorka 1982; Hajdu, Huszár, Kristóf 2019), amit a lakásmobilitási felmérések is alátámasztanak: a KSH adatai szerint egy magyar lakos életében átlagosan csak kétszer-háromszor költözik, miközben jelentős a szülői házban maradó aránya (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Loncsák 2019). Hasonló következtetésekre jutnak kvantitatív és kvalitatív adatelemzés alapján az MTA KEP Mobilitási Centrum Debreceni Egyetemi Kutatócsoportjának munkatársai a vidéki társadalmak, főként a falusi fiatalok immobilitását vizsgálva. Az utóbbi évtizedben megtorpant a vándorlásban érintett fiatalok számának növekvő trendje: egyfelől a községi fiatalokat erősebben jellemzi a visszatérő migráció, és az ezzel járó napi ingázás a kisteleplésekről a nagyobb települések, városok felé, másfelől az immobilitás markáns jelenséggé vált a falvakban (Czibere, Kovách 2019). A lakásmobilitási adatokat árnyalja, hogy az immobil falusi fiatalok nagy része a szülői házban él, jellemzően többgenerációs háztartásban (Csoba 2019; Czibere 2019; Czibere, Kovách 2019; Huszti 2019; Molnár 2019). Túlnyomó többségük a családban előforduló mobilitástörténetek, vagy saját oktatáshoz fűződő mobilitástapasztalatai ellenére sem tervez költözést, miközben a legszegényebbeknek erőforrások, minták, lehetőségek hiányában erre esélyük sincs (Bihari 2019; Czibere 2019; Czibere, Kovách 2019; Csoba 2019; Kerülő 2019; Molnár 2019; Murányi 2019; Nagy 2019).

Csizmady Adrienne és szerzőtársai (2019) egy 2015-ös társadalmi integrációs adatfelvételen végzett elemzésükben a társadalmi integráció és a lakásmobilitás összefüggéseit vizsgálták. Eredményeik azt mutatják, hogy az arányaiban nem túl jelentős (a minta ötödét kitevő) *gyorsan költözők* csoportjában magas a bérlők aránya. A bérlőből bérlővé válók körében tapasztalható nagyobb lakásmobilitás a társadalmi és térbeli hátrányok halmozódásával hozható összefüggésbe. „A legkedvezőtlenebb helyzetű csoport, a *dezintegrált kirekesztettek*, valamint a szintén kedvezőtlen helyzetű *gyengén integráltak* körében (...) átlag feletti a bérleti szektoron belül mozgók aránya” (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019, 22., kiemelés a szerzőtől, N. K.) A *dezintegrált kirekesztettek* csoportjában a megfizethetőség, a családi krízisek, illetve az életútbeli törések jóval nagyobb szerepet játszottak a költözésekben, mint más csoportok esetében (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019). A különféle integrációs csoportok térbeli elhelyezkedésének mintázata is jelzi a térbeli és társadalmi hátrányok halmozódását: a *gyengén integráltak* csoportja a kisvárosokban, míg a *kirekesztettek* az elszigeteltebb, vidéki (kis)településeken felülreprezentáltak (Kőszeghy 2018).

Ezen makroszintű összefüggésekből kiindulva a marginalizáció és (im)mobilitás összefüggéseinek vizsgálatához a tanulmányban a mikromobilitás (Porcelli et al. 2014) fogalmát alkalmazom, amelyet egy vidéki város erősen marginalizált mikroterében (a „Babérligeten”) gyűjtött interjúkon alapuló lakásmobilitási mintázatok

értelmezésére használok. Porcelli és szerzőtársai a fogalmat eredetileg a különféle (testi) fogyatékkal élő fiatalok rutinjainak, útvonalainak vizsgálatához használták. A (mikro)mobilitás felfogásukban a helyek közötti “navigálás” avagy a “cirkulálás” képessége, amelyhez megszerzett készségek, rutinok kapcsolódnak (Porcelli et al. 2014, 864-865.). A jelen tanulmány szempontjából kulcsfontosságú, hogy a mikromobilitás a mozgásokon keresztül a reziliencia, illetve az egyéni mozgástér, a cselekvőképesség, azaz az ágencia bővítésének eszköze lehet, ezáltal csökkentheti a társadalmi egyenlőtlenségeket (Porcelli et al. 2014; az ágencia kontextusában lásd még De Certeau 2010; Emirbayer, Mishe 1998; Németh, Váradi 2018; Váradi 2020).

A (mikro)mobilitás függ a környezet adta lehetőségektől, annak támogató vagy tiltó, kiszámítható vagy kiszámíthatatlan voltától, valamint az egyén kezdeményező képességétől (Porcelli et al. 2014). Hasonló összefüggésre mutatnak rá a „városi hajléktalanság mikrogeográfiájával” (May 2000, 33.) foglalkozó kutatások, amelyek a környezeti tényezők és a mozgás kölcsönhatásainak vizsgálatokor hangsúlyozzák, hogy a hajléktalanok útvonalai beágyazottak a tágabb és szűkebb (városi) térbe, valamint a hatalmi és szimbolikus viszonyokba. Azaz a mozgás, a térbeli mobilitás lehetőségét az erőforrások elosztása, a helyek és az intézmények, valamint a szolgáltatások megközelíthetősége, a társas és társadalmi támogatás mértéke, a hatalmi és szimbolikus viszonyok, a várospolitikák egyaránt befolyásolják. Mindez különösen igaz a marginalizált népességre és annak egy szélsőségesen kirekesztett csoportjára, a hajléktalanokra (Cloke, Milbourne, Widdowfield 2003; Csizmady, Hegedüs, Vonnák 2019; Jocoy, Del Casino 2010; Kántor, Dúll 2018; Kawash 2010; May 2000; Simon et al. 2019; Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014).

A mikromobilitás fogalmát ebben a tanulmányban alapvetően a lakások, lakhatási formák és a különféle marginalizált terek közötti mozgásokra alkalmazom, ami sok szempontból lefedi a lakásmobilitás fogalmát,¹ azonban néhány különbséget is jelez. A ’mikro’ előtag használatát mindenekelőtt a kvantitatív adatfelvételekben regisztrált, tartós térbeli-társadalmi elmozdulásokhoz viszonyított kisebb léptékű, gyors, akár átmeneti mozgások indokolják, amelyek sokszor regisztrálatlanok és emiatt láthatatlanok maradhatnak (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Jocoy, Del Casino 2010; Liebenberg, Ungar 2014; May 2000; Nagy 2019).² A vizsgált esetekben ugyanis nem feltétlenül tartós és nem feltétlenül saját akaratból, költözéssel előálló, valamint nem feltétlenül lakások közötti (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Csizmady, Hegedüs, Vonnák 2019), hanem például különféle lakhatási formák vagy intézmények közötti mozgásokról van szó. A több-kevesebb önállóságot, ágenciát feltételező mozgás és a passzívabb, a strukturális kényszerekből (várospolitikák, a marginalitás helyi „kormányzása”), valamint az intézményi protokollokból következő *mozgatus* egyszerre formálja a mikromobilitás mintázatait, amelyekben a terepmunkám eredményeinek fényében a különféle marginalizált terek és lakhatási formák közötti cirkulálás jelentős szerepet játszik (lásd más városi kontextusban Virág 2020).

A cirkuláció egyfelől a lakásmobilitási mintázatokban ismétlődően előforduló helyekre és intézményekre irányítja a figyelmet, másfelől rámutat a skálaszerűen elgondolt marginalizált lakhatási formák relatív közelségére, ami a hajléktalanság kontinuumelméletének kiindulópontja (Kántor, Dúll 2018; Simon et al. 2019). A cirkuláció tehát a halmozódó hátrányokkal, az erőforráshiánnyal és a sérülékenységgel hozható összefüggésbe. Ezért a marginalizáltság és a mikromobilitások mintázatainak vizsgálatához – így a cirkuláció értelmezéséhez – fontos figyelembe venni a hajléktalanság (valamint a marginalizált lakhatási helyzetek) különféle formáit, ezek kontinuitását. Az ETHOS tipológia³ a hajléktalan – nem hajléktalan dichotómia helyett az alábbi fokozatokat, formákat különbözteti meg: fedélnélküliség (*rooflessness*), lakástalanság/lakáshiány (*houselessness*), bizonytalan vagy veszélyeztetett lakhatás (*insecure housing*), nem megfelelő lakhatás (*inadequate housing*) (Kántor, Dúll 2018; Simon et al. 2019; lásd még Breitner 1999). A hajléktalanság „kontinuumalapú megközelítése” (Kántor, Dúll 2018, 652.) összeköti az elemzésbe bevont különféle marginalizált csoportokat (hajléktalanokat, hajléktalanságból kikerülőket, önkényes lakásfoglalókat és rossz minőségű szociális bérlakásban élőket), mivel rámutat a helyzetük és tapasztalataik közötti hasonlóságokra, valamint lakhatási helyzetük sérülékenységre és dinamikusan változó formáira.

A tanulmányban a mikromobilitást a különféle marginalizált lakhatási helyzetek láthatósága és láthatatlansága közötti dichotómia, illetve a mobilitást mint hatalmat, az immobilitást mint hatalomnélküliséget feltételező dichotómia feloldására igyekszem használni (Jocoy, Del Casino 2010).⁴ Azaz az immobilitás lehet a mobilitás hiányából fakadó társadalmi kirekesztettség jele, de lehet vívmány is (Váradí 2020). Eképpen megkülönböztethetünk kényszerű vagy benyugvó, illetve önkéntes immobilitást (Carling, Schewel 2018, lásd bővebben Váradí 2020). Ugyanakkor a mobilitás bizonyos esetekben lehet kényszer, mint például a hajléktalanok állandó mozgása, ami éppen a helynélküliségükből fakad (Kawash 2010). Az elemzésben a mikromobilitás fogalmát a lakásmobilitáshoz kötődő térbeli mozgások, illetve a különféle (akár intézményekhez kötődő) lakhatási formák közötti váltások dimenzióiban értelmezem. A mikromobilitás ugyanakkor az egyénileg kialakított mozgástéren, reziliencián keresztül csökkentheti a társadalmi egyenlőtlenségeket (Porcelli et al. 2014), és magában rejtheti a társadalmi előrelépés, azaz a társadalmi mobilitás esélyét. Talán ebben az értelmében kerül a legmesszebb a mikromobilitás fogalma a társadalmi mobilitás jelentésétől, és itt válik a legindokoltabbá a 'mikro' előtag használata, mivel az elemzés kérdése éppen az, hogy mennyiben lehetnek a vizsgált kisléptékű elmozdulások a mozgástér bővítésének, a térbeli-társadalmi helyzet tartós javításának hatékony eszközei. Mindezeket a térbeli mozgásokon és a lakhatási formák változásán túl, az intézményekhez fűződő viszonyokon és stratégiákon vizsgálom.

A „Babérliget”: a marginalizált csoportok gyűjtőhelye

A kutatás tágabb helyszíne egy kereskedelmi és polgári hagyományaira büszke vidéki középváros, ami a rendszerváltás körüli gyárbezárások és a népességcsökkenés ellenére igyekszik fenntartani regionális pozícióját. A város vezetése a helyi gazdaságélénkítést alapvetően az ipari beruházások és a vállalkozások támogatására, valamint a turizmus fellendítésére alapozza. A belvárosi terek fokozatos felújításával és vonzóvá tételével párhuzamosan a városvezetés a városi marginalizált népesség egy jelentékeny részét a kutatás szűkebb terepére, a „Babérligetnek”⁵ nevezett mikrotérbe, egy a belső és külső városrészek közé ékelődő zárt térbe szorította,⁶ hogy belvárosi, utcai láthatóságukat ezzel is csökkentse. E marginalizált csoportok „kormányzását” a Babérligetbe telepített szociális intézményekre bízta, ahol azonban eredetileg egy kiterjedt, a terepmunka idején kiürítés előtt álló önkormányzati bérlakástömb volt. A szakértői interjúk szerint a szóban forgó város jelentős, ezer feletti bérlakásállománnyal rendelkezik, amelyek szociális és önköltséges alapon kerülnek bérbeadásra. Bár ezek közül bőven akadnak alacsony komfortfokozatúak és a külvárosban lévők, a kihasználtságuk stabilan magas.⁷

A Babérliget egy környezetétől fajszerűen elkülönülő, egykor patinás, mára leromlott állapotú történelmi épületkomplexum, ami az önkormányzat tulajdonában van. A két épületszárny négyzetalakban fogja közre a zárt udvart. Az eredetileg elzáró, fegyelmező funkciójú tér az idők során többszörös funkcióváltáson esett át. A szocializmus évtizedeiben kvázi szociális bérlakásfunkciót töltött be, később a szociális intézmények betelepítésével vált véglegesen a városi marginalitás „gyűjtőhelyévé”. A zárt épülettömbben működik egyfelől a város szociális és hajléktalanellátó intézményeinek egy része: a hajléktalanszálló különféle ellátási formákkal és a hozzá kapcsolódó, városi szociális szolgáltatásokként definiált népkonyha, közfürdő és mosoda. Másfelől a zárt tömbben komfort nélküli, vagy saját erőből többé-kevésbé komfortosított szociális bérlakások is vannak. A lakások túlnyomó többsége azonban a közel egy évtizede lakatlan és lezárt.

A zárt tömb a városban rossz hírű, területi és társadalmi értelemben is stigmatizált (Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014). A Babérligetet a városi közbeszédben szegregátumként tartják számon, bár az ott lakó bérlők „nem feltétlenül a legproblémásabbak” – szögezte le az egyik városi szakértő.⁸ Az épület zártsága és elhelyezkedése lehetővé teszi, hogy a városlakók a teret elkerüljék, ne vegyenek tudomást róla, miközben a területi (lakóhelyi) megbélyegzés számos formáját alkalmazzák az elkerüléstől, a diszkurzíven megalkotott és fenntartott jelentésektől át az elkerülésig, a degradálásig (Vigvári 2016; Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014).

A korábban is kvázi szociális lakhatási funkciót betöltő épület a rendszerváltás táján még teljes egészében lakott volt. Az interjúk szerint közel száz, különféle gyárralhoz kötődő szegény, képzetlen, jórészt kisteleplésekről érkező (munkás)család

lakott itt, akiket a munkalehetőségek vonzottak a városba. A Babérligetben ekkor még a környékbeli szegény munkaerő városi megkapaszkodásának színtere lehetett⁹ (Vigvári 2016). A bérlők szerint az épülettömb a „hőskorban” (lásd ehhez Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014; illetve Fehér 2015) még nem viselte a gunyoros „Babérliget” nevet, és nem számított kirívóan rossz helynek a városon belül. A mai képét egy nagyobb volumenű betelepítés alakíthatta, ami elindíthatta a szelektív migrációt, amit a szakaszos épületlezárások, kiürítések tovább erősíthettek. A kilakoltatásokkal nagyjából egy időben fokozatosan a Babérligetbe költöztették a hajléktalanellátó intézményeket és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatásokat. A maroknyi itt maradó bérlő kezében nem volt hatékony érdekérvényesítő eszköz ennek kivédésére, és valószínűleg ez tette a teret még stigmatizáltabbá a városban (Wacquant 2011, Wacquant, Slater, Pereira 2014; Virág 2020).

A Babérligetből történő kilakoltatásokkal és költöztetésekkel egyfelől áthelyezték a problémásnak tekintett népesség egy részét egy másik, hasonlóan stigmatizált külvárosi térbe, a „Lomboldalba”, amit az ottmaradó babérligeti bérlők egy még rosszabb helyzetű etnicizált „gettóként” jellemeztek (lásd Wacquant 2011). A Lomboldal és a Babérliget is erősen stigmatizált tér a városi közbeszédben, mindkettőhöz tapadnak etnicizált jelentések is. További hasonlóságot teremt közöttük, hogy eredetileg nem lakhatásra szolgáltak, hanem katonai létesítmények voltak, így mind a fenntartásuk, mind az átalakításuk költséges. A Lomboldal lakásait pályázati forrásokból és civil kezdeményezések keretében néhány éve felújították. Hiába jobbak azonban az ottani lakhatási körülmények, a Lomboldal a külvárosban, az ipartelepeken kívül helyezkedik el, ami fokozza elszigeteltségét és kirekesztettségét. A harmadik, jóval kevésbé marginalizált tér a városban a „hegy”, ami (hétvégi) házaival, hobbitelkeivel nem csak a kiszorulás, hanem egyben a középosztályi egzisztenciák pihenésének és többé-kevésbé önkéntes kivonulásának tere (lásd Kovács, Vidra 2012). Társadalmi értelemben heterogénebb környék, ugyanakkor a várostól való távolsága miatt fokozhatja a legszegényebb kiköltözők hátrányos helyzetét.

A Babérliget infrastrukturálisan elavult, rengeteg gondot okoz a fenntartónak és az ott lakóknak is. A legnagyobb problémát az jelenti, hogy az elhanyagolt és magas fenntartási költségű épület városi funkciója és sorsa még eldöntetlen, ami előhívja a kivárás és a taktikázás különféle egyéni és intézményi stratégiáit. A Babérliget mint fizikailag és társadalmi értelemben is lehatárolt épület lehetőséget nyújt arra, hogy egy térben lehorgonyozott (Feischmidt 2007) „konténerből” (Vigvári 2016, 50.) kiindulva vizsgáljam a különféle marginalizált csoportok (relatív) helyzetét, lakhatási lehetőségeit és az intézményekhez való viszonyát, valamint a lakhatással kapcsolatos mozgásaikat a különféle marginalizált terek és intézmények között.

A Babérliget néhány tucatnyi lakójának lakhatása közvetlenül az intézményi ellátástól függ, ők a szállón élő *hajléktalanok*. Hat-hét szociális bérlakásban élő *bérlő* és családtagjaik a város által biztosított szociális lakhatásban részesülnek. E

térben húzza meg magát négy-öt, a hátralékok miatt a babérligeti szociális bérlakásból kilakoltatott *önkéntes* lakásfoglaló. Mellettük a Babérligetben megfordulnak a hajléktalanságból különféle támogatott lakhatási program keretében *kikerülők*, akik a város más részein élnek, többnyire szociális bérlakásban. Bár önálló lakhatásuk megoldott, a különféle szociális szolgáltatások igénybevétele (népkonyha, (étel)adomány, mosoda) továbbra is a Babérligethez köti őket. A Babérligethez kötődő lakhatási formák és a szociális szolgáltatások igénybevétele között összetett mintázatok figyelhetők meg, mert a rászorultság és a szegénység nem esik egybe az intézményi ellátásban részesülők (például szállón élő hajléktalanok) körével. Holott a bérlők is rászorultak, és ezt a hajléktalanszállón dolgozó szociális szakemberek is érzékelik. Bár a hajléktalanszállóhoz kötődő ellátások egy részéhez (népkonyha, (étel)adomány, mosoda, közfürdő) a szegény bérlők, az önkényes lakásfoglalók vagy más városi terekből érkező marginalizáltak is hozzáférnek, a bérlők nem kapnak szervezettebb formában intézményi segítséget. Mind a szociális munkások, mind a rászoruló bérlők regisztrálták, hogy az intézményi ellátások tekintetében is „*ketté van osztva ez az udvar*”.

A fent felvillantott és az empirikus részben kifejtett csoportok (hajléktalan, bérlő, önkényes lakásfoglaló, kikerülő) egymáshoz viszonyított relatív helyzetében különbség mutatkozik a lakhatás módjában és szabályozottságában (formális vagy informális, egyénileg megoldott vagy intézményi lakhatás), csakúgy, mint a lakhatási körülmények stabilitásában. A formális lakhatás, a szabályozás és a magánszféra fenntartásának szempontjából az önkényes lakásfoglalók és a hajléktalanok a legrosszabb helyzetűek. A lakhatási körülményeket tekintve viszont már nem biztos, hogy egy komfort nélküli szociális lakásban élő *bérlő* feltétlenül jobb helyzetben van egy intézményes ellátásban részesülő hajléktalannál. Végül fontos megjegyezni, hogy a csoportok elnevezése az *aktuális* lakhatási státuszt rögzíti, ám éppen a terepmunka mutatott rá egyrészt ezen kategóriák egymáshoz viszonyított közelségére, azaz a marginalizált lakhatási formák folytonosságára (lásd a hajléktalanság kontinuummegközelítését, Kántor, Dúll 2018, 652.), valamint dinamikus egymásba alakulásukra. A Babérligetben élők egy részének lakhatási pozíciói és körülményei ugyanis a terepmunka ideje alatt is változtak.

Módszertan

A Babérliget sajátos térszerkezete és az ott lakók marginalizáltsága megnehezítette a mozgásomat a terepen, és kihívások elé állította a standardizált interjúfelvételeket. A bizalmatlanság miatt esetenként nem jutottam be a lakásokba, csak az udvaron vagy a folyosón tudtam beszédbe elegyedni az ott lakókkal, ami nem mindig tette lehetővé a mélyebb interjúk készítését. (Bár itt is készültek hosszabb interjúk.) Néhány intézményi (szakértői) interjú mellett összesen tizennyolc hosszabb-rövidebb, diktafonnal rögzített interjút készítettem különféle marginalizált lakhatási

státuszú egyénnel és néhány rövidebb (például közös udvari) beszélgetést jegyeztem le. A kérdéseim a marginalizáció megélt tapasztalataira, a Babérligetbe vezető utakra és az utóbb lakásmobilitásként megragadott mozgások élettörténeti összefüggéseire irányultak. A sikeres interjúk tehát a lakásmobilitási kronológiához képest a tágabb élettörténeti térben mozogtak. Összességében a terepmunkám inkább az etnográfia módszertani repertoárjához állt közelebb, amely nagyobb hangsúlyt fektetett a terepi jelenlétre, a megfigyelésre, valamint a közvetett adatgyűjtésre.¹⁰

A hajléktalanság és az erős társadalmi kirekesztettség (így például a tartós munkanélküliség) önmagában is stresszhelyzetek, mentális és emlékezeti zavarok, traumák melegágya. A hosszú ideje munkanélküliek, hajléktalanok például nehezebben idézhetik fel a korábbi otthonhoz kötődő élményeket, a tartós munkanélküliek és kiszorulóik másként strukturálhatják az időt¹¹ (Czibere 2019; May 2000; Simon et al. 2019). Ebből következően esetenként számot kellett vetnem az interjúk hézagosságával, így azzal, hogy az interjúalanyok nem feltétlenül tudnak minden életeseeményt, lakásállomást kronologikusan felidézni, több eseményt kihagynak, akár a traumatizáltságuk, akár mentális állapotuk, akár a szegény, a fájdalom vagy a bizalmatlanság miatt (May 2000; Simon et al. 2019).

E módszertani korlátokkal már az interjúk felvételekor is szembesültem, amikor feltűnt, hogy bizonyos elbeszélésekből akár évtizedek is hiányozhatnak, és esetenként vannak olyan hézagok, amelyekre visszakerdezéssel sem sikerül fényt derítenem. Ilyenek voltak például a gyerekkor és az ahhoz kapcsolódó traumák, a csavargásként eufemizált (utcai) hajléktalanság. Esetenként az elbeszélés inkább eltakarta, semmint felfedte a mozgások közvetlen vagy egyértelmű okait.¹² A hiányzó részletekről való kérdezősködéskor az okozott megrendülés, illetve a hallgatás, az ellenállás hívta fel a figyelmemet a „Ne árts!” etikai alapelvére. A módszertani korlátokat az elemzéskor igyekszem tiszteletben tartani, nem próbálok teljes lakás-életutakat rekonstruálni többek között azért, mert az interjúk többsége nem kimondottan ezzel a céllal készült. Hasonlóképpen nem próbálok a lakhatási lehetőségek sorrendjéből vagy időtartamának hosszából mélyebb következtetéseket levonni. Ehelyett csak a jellemző lakásmobilitási mintázatok, mindenekelőtt a marginalizált terek és az intézmények közötti mozgások azonosítására törekszem, és ezeket sajátos vonásaik miatt a mikromobilitás fogalmával elemzem. A hosszabb és összefüggésekben gazdagabb interjúk egy részét tömörítve esetleírásként használtam fel, míg a rövidebb, hiányos interjúkat háttéradatként használtam (1. Melléklet).

A Babérligetbe kötődő mikromobilitás ívei

(Mikro)mobilitás-történetek

JANI (Bérlő 6, lásd 1. Melléklet) középkorú férfi. Szociális bérlakásban él a Babérligeten. A lakása nagyon tiszta, rendezett, magára főz. Fűteni tud, de nincs beköt-

ve nála a víz. Régóta ő ház gondnoka, az önkormányzat alkalmazásában áll. Egy környékbeli faluból származik, kisgyerek korától állami gondozott volt, majd fiatalon hajléktalanságban élt. Később a belvárosban lakott egy nagyon kicsi, egyhelyiséges tanácsi lakásban, ekkortájt több munkahelyen is megfordult. Az 1980-as évek elejétől lakik a Babérligeten. Több régi bérlőhöz hasonlóan gyári (segéd)munkásként kapott itt bérlakást, ahol kezdetben a feleségével és a gyerekével együtt élt. Ezeket az időket a Babérliget fénykoraként emlegeti (lásd Wacquant 2011; Fehér 2015): bár a tér akkor is többé-kevésbé zárt volt, de összetartott a közösség, akiket összekötött a gyári munka és a lakóhelyi összeczártság, egymás életének ismerete. Másfél évet dolgozott a gyárban, később leszázalékolták. Régóta egyedül él, a családjával nem tartja a kapcsolatot. Büszke arra, hogy nem szorul más segítségére, nem veszi igénybe a hajléktalanszálló szociális ellátásait (például ételmiszeradományt, nappali melegedőt). Elfogadott egy cserelakást a városon belül, de ez ügyben még nem volt előrelépés.

TIBOR ÉS TIMI (Hajléktalan 1 és Hajléktalan 2, lásd 1. Melléklet) középkorú férfi és fiatalabb nő. Tibor a terepmunka kezdetén albérletben (szociális bérlakásban) élt a szóban forgó városban a párjával, Timivel. A terepmunka végére mindketten a babérligeti hajléktalanszállón laknak.

Tibor stabil családban nőtt fel egy megyebeli nagyobb városban, szakmát szerzett. Az apja halála után az anyja új párjával nem jött ki, ezért inkább a testvérével együtt 18 évesen eljött otthonról. Ezután húsz évig tartó „csavargás” következett, ami hajléktalanságot és az elbeszélésből kieső (kitakart) helyeket, eseményeket jelent, amikről Tibor nem akart beszélni. Később a Babérligetbe került hajléktalanként, ahol hosszabb ideig közfoglalkoztatott karbantartóként dolgozott. Ez idő alatt bekeverültek egy támogatott lakhatási programba szintén hajléktalan párjával, Timivel, és „kikerültek” a Babérligetből egy városi szociális bérlakásba.

Timi a szóban forgó városban nőtt fel a családjával, a gyerekkoráról nehezen és alig beszél. Apja korán meghalt, az anyja alkoholproblémákkal küzdött, sokat bántotta. A történetéből felsejlik, hogy kamaszéveiben valamiért kényszerűen ki kellett költözniük a házukból. A fiatalkora is nehézségekkel, kötődéskereséssel és bántásokkal, abuzív párkapcsolatokkal teli, erről sem beszél, csak a környezete ejt néhány szót róla.

Tibor és Timi két szociális bérlakásban is megfordult a szóban forgó városban. A helyzetbe hozásban, a pályázásban, illetve a közös élet előkészítésében a Babérligeten dolgozó szociális munkások segítették őket. Ők támogatták az önálló lakhatástól tartó Timit a Tiborral közös albérlet melletti döntésben is. A támogatott lakhatás lejártával azonban hiába dolgoztak mindketten közfoglalkoztatóként, egyre nehezebben tartották fenn az albérletet. Tibor időközben a Munkaügyi Központon keresztül szociális gondozó és ápoló tanfolyamot végzett, amivel egy budapesti munkalehetőséghez jutott. Az agglomeráció külső peremén találtak megfizethető albérletet, de amikor közel duplájára nőtt a lakbér, egyre nehezebben boldogultak. Közben Timi az agglomerációs településen volt közfog-

lalkoztatott, de a magasabb lakhatási költségek miatt ő is más munkát keresett, hogy fenn tudják tartani magukat. A történetük egy pontján Timi egy állásinterjúra igyekezett a fővárosban, de nem talált oda, teljesen megzavarodott a nagyvárosi forgalomban, és megijedt. Hirtelen úgy döntöttek, még aznap mindketten visszamennek a szóban forgó város hajléktalanszállójára, holott összességében négy évet töltöttek „kint”, azaz a babérligeti hajléktalanszállón kívül különféle bérleményekben. A Babérligetre visszatérve Tibor külföldön is dolgozott egy hónapot építkezésen, de nem fizették ki. A terepmunka végén alig néhány hónapja voltak újra a szállón, és közösen új bérlakáspályázatot adtak be.

ATTILA (Önkényes 2, lásd 1. Melléklet), fiatal férfi, önkényes lakásfoglaló. A Babérligeten nőtt fel. Találkozásunkkor egy feltört kis helyiségben lakik, ahol korábban az anyja élt. (A terepmunka idején az anya a folyosó egyik zugában húzza meg magát, súlyos függőséggel küzd.) Míg Attila börtönben volt, anyját a tartozásai miatt kilakoltatták a babérligeti bérleményből, így most mindhárman (Attila, a párja és az anyja is) önkényes lakásfoglalók a Babérligeten. Attila a párjával osztozik a kis helyiségen, aki szintén a Babérligeten nőtt fel. Attilát a hajléktalanszállón elérhető szolgáltatásokból agresszív viselkedése miatt kitiltották, pedig korábban a párjával rendszeresen megjelentek a melegétel-osztáskor, és az adományként kapott takarókkal felszerelve várták a legutolsó találkozásunkkor a telet. Attila régebben dolgozott építkezéseken, most ápolási díjból, segélyekből, különféle alkalmi munkákból tartja fenn magát a fiatal pár. Emellett a fiatal nő szüleitől kapnak segítséget; ők négy-öt éve kiköltöztek Babérligetből a kertes házas övezetbe egy rosszabb állapotú, de saját tulajdonú lakásba.

TOMI (Kikerülő 1, lásd 1. Melléklet) fiatal férfi. Tomi a „hegyen” él, saját tulajdonú házban. Születésétől fogva állami gondozott volt. Először egy gyermekotthonban (a „Csillagporosban”) lakott a szóban forgó városban, aztán egy másik város intézetébe került (a „Fogarasiba”). Tomi egy közeli városban kezdte az általános iskolát, de egy harmadik városban fejezte be tanulmányait, ahol alapszintű szaktudást szerzett. Egy másik tanfolyam miatt egy negyedik városba jelentkezett tanulni, de egy hónap múlva honvágy miatt visszament a harmadik városba és az ottani gyermekotthonba („Tölgyesbe”). A nagykorúság után Tomit megkereste az anyja, akivel újra az eredeti, szóban forgó városba költözött albérletbe. Ez tűnt számára kiútnak a gyorsan változó intézményi környezetből, ami rengeteg rossz tapasztalatot, bántást, állandó beilleszkedési nehézséget jelentett neki. Nagyon kevés olyan felnőtt tűnik fel a történetében, akiben bízni tudott. Mégis gondozói segítséggel került saját tulajdonú házba a szóban forgó városban, a „hegyen”, ahova befogadta az időközben felbukkanó családtagjait. A fokozódó családi konfliktusok miatt innen az átmeneti szállóra ment a Babérligetbe, ahonnan elmondása szerint a többiek „elüldözték”. Majd újra a második városba került diákotthonba (a „Tölgyes”), feltehetően utógondozás keretében. A babérligeti szociális munkások segítségével tudott visszamenni a hegyen álló saját tulajdonú házába, és megszabadulni az azt elfoglaló rokonaitól. Azóta egyedül él. Négy éve

dolgozik napi négy órában, le van százalékolva. Jó kapcsolata van a babérligeti szociális munkásokkal, akik a szálló elhagyása után is rendszeresen látogatják, segítik.

Elemzés

A marginalitás és mikromobilitás lokális mintázatai

Még a töredékes lakáséletutakból is látszik, hogy a Babérligethez kötődő marginalizált csoportok az átlagnál (két-három költözés, lásd Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Loncsák 2019) többet mozognak a különféle lakások, lakhatási lehetőségek között. Bár az egyes esetek és a csoportok között jelentősebb különbségek mutatkoznak, még a leghiányosabb történetben is egy-két lakás-, illetve lakhatási formaváltás mutatkozik.¹³ Jóllehet a Babérligethez kötődő bérlői lakáséletutak egy része (Bérlő1, 2, 3, 4, 7) jellemzően kettő-négy szekvenciából áll, ami nem túlságosan tér el az átlagtól,¹⁴ a bérlői mikromobilitás-ívek között vannak jóval hosszabbak is, például Janié (vagy Bérlő 8-é). Jellemzően az átlagnál jóval több mozgást mutatnak a Babérligetből kikerülők vagy oda visszakérülő hajléktalanok mikromobilitás-ívei, így Tomi, valamint Tibor és Timi története. Rövidebb viszont az önkényes lakásfoglalók mikromobilitás-íve. Ők Attilához hasonlóan lényegében a stabil lakhatásból való kiesést, azaz a törést (Önkényes 3,4), vagy az ebből való önkéntes kilépést beszélték el (Bérlő családtagja2/Önkényes1).

A bérlői lakáséletutak viszonylagos rövidegéből kiindulva feltételezhetünk valamifajta bennragadást (lásd Carling, Schewel 2018; Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Váradi 2020). Azaz, a Babérliget éppen korábbi nyitottsága, „zsilipfunkciója” (Vigvári 2016, 56.) miatt válhatott a marginalizáció mélyülésével valamiféle csapdahelyzetté (Wacquant 2011). Mind a relatíve több mozgás, mind a feltételezett bennragadás az átlagnál nagyobb fokú instabilitásra, sérülékenységre és kiszolgáltatottságra utal, ami mindenképpen erősebben érinti e marginalizált rétegeket. Mindössze Tominak, a volt állami gondozott fiatalnak sikerült lakástulajdonossá válnia, miközben egy tulajdonosból lett határozatlan idejű bérlő (Bérlő7). Mindez összhangban van Csizmady és szerzőtársai (2019) megállapításával, miszerint a bérlői lakásutakban a *dezintegrált kirekesztettek* és a *gyengén integráltak* is átlagon felül reprezentáltak.

A hajléktalanság jelenbeli vagy múltbeli tapasztalata összeköti a különféle marginalizált lakhatási helyzetű csoportokat. A hajléktalanok és a kikerülők értelemszerűen megtapasztalták a primer fedélnélküliséget. Ugyanakkor a babérligeti bérlakásokból kihulló önkényes lakásfoglalók is szenvednek a lakástalanságtól és az elégtelen lakáskörülményektől, mint ahogy a bérlők lakáskörülményei sem megfelelőek és lakhatásuk bizonytalan (ETHOS tipológia; Kántor, Dúll 2018; Simon et al. 2019; lásd még Breitner 1999). Azonban többről van szó: több bérlői életútban is megtalálható a múltbeli (utcai) hajléktalanság. Ez elsősorban az álla-

mi gondozásból való kikerüléshez kötődik, mint például Jani és Bérlő 8 történetében. Jellemzően azokban a mikromobilitás-ívekben sorjáznak egymás után a különféle intézmények közötti mozgások, ahol a lakáséletút állami gondozással kezdődik. Ezt mutatja Tomi, és részben Jani, valamint Kikerülő 2 és Bérlő 8 története is.

Mindez nem csak a szóban forgó marginalizált helyzetű csoportok lakhatási státuszainak relatív közelségére, lakhatási körülményeik hasonlóságára és tapasztalataik folytonosságára világít rá (lásd az ETHOS tipológiát és a hajléktalanság kontinuum megközelítését, Kántor Dúll 2018, 652.). A különféle marginalizált helyek és lakhatási formák gyors változása és egymásba alakulása az erőforráshiányból fakadó sérülékenységre irányítja a figyelmet. A mikromobilitásokban mint kisléptékű, gyors, egymás után sorjázó, az intézményi környezet által is keltett mozgásokban leképeződik a strukturális kényszerek és az egyéni mozgástérbővítés dinamikája. A Babérligethez kötődő mikromobilitások különféle mintázatai (sorjázó moz(gat)ások és bennragadás) egyszerre mutatják a marginalizált helyzetekből való kilépés nehézségeit, és az egyéni erőfeszítéseket, stratégiákat.

Babérliget mint térbeli csomópont: mikromobilitások a marginalizált terek között

Az 1980-90-es években a vidéki eredetű városi szegénység gyűjtőhelyeként (Vigvári 2016), majd a marginalizáltak „kormányzásával” megbízott városi intézményi központként a Babérliget hosszabb távon olyan „térbeli csomópontnak” tekinthető (Hannam, Sheller, Urry 2006, idézi Váradi 2020), amely az olcsó lakhatáson¹⁵ és az intézményi protokollokon keresztül a különféle marginalizált csoportok mozgását, stratégiáit szervezi.

A mikromobilitás-ívekben rendre előfordulnak beszédes nevű helyek, amelyek azt a benyomást keltik, mintha a különféle marginalizált élethelyzetekből minden út a Babérligetre vezetne. Ide vezetnek a bérlői mikromobilitás-ívek, amelyekben Jani történetéhez hasonlóan közös kiindulópont a falusi (Bérlő1, 6, 7, Bérlő családtagja 2) és kisebb részt a városi szegénység (Bérlő 2,3,4). Mindez azt mutatja, hogy a „zsilipfunkció” mellett a Babérliget a kissé jobb helyzetű munkásoknak „ugródeszka” lehetett (Vigvári 2016, 56.). A valamivel jobb helyzetű bérlők (mint például Attila párjának szülei) idővel továbbköltöztek más városi terekbe. A kevésbé mozgékony bérlők a kiürítés első szakaszában felajánlott önkormányzati cserelakással kerültek a Lomboldalba, vagy máshova a városban.

A Babérliget mellett szinte minden lakásmobilitás-ívben szerepelt a „Csilagporos”, vagy más gyermekotthon (a „Tölgyes”, a „lomboldali”), a „Magas Fal” (gyámhivatal), illetve a két másik többé-kevésbé marginalizált városi tér, a külvárosi „Lomboldal” és „a hegy”, ahol kiszorulók és jobb helyzetűek is megfordulnak. A gyakran előforduló beszédes nevek nem csupán a marginalitás „folk-lórája”, mindennapi tapasztalatába nyújtanak betekintést. A különféle terek közötti sűrű kapcsolatok, a helyek közötti mozgások és intézményi mozgások (mikromobilitások) mintegy „összerántják” a különféle marginalizált tereket, és

szinte egy alternatív városi teret alkotnak. Ezek a terek, útvonalak feltételezhetően csak a marginalizáltak tapasztalati terében alkotnak egy közel zárt hálózatot. A mikromobilitások által kirajzolt útvonalak bizonyos értelemben erővonalak is (Jocoy, Del Casino 2010), amelyek megmutatják a strukturális kényszerek erejét; azaz azt, hogy a különféle marginalizált terekből merre *lehet* mozogni a városon belül. Ezekben a térbeli mozgásokban, intézményi útvonalakban válik megragadhatóvá, hogy mekkora erőfeszítést kíván a kitörés a marginalitás „folklorjába” sűrített, nagyjából azonos státuszú helyek vonzásából. A kitörés csatornáit és kihívásait a kikerülő mozgalmak és küzdelmes mikromobilitás-ívei jelzik.

A Babérligethez kötődő mikromobilitás-ívek relatív hasonlósága nemcsak az oda vezető utak hasonlóságában (vidéki szegénység) és a tapasztalatok folytonosságban (állami gondozottság, utcai hajléktalanság), hanem a kiutak limitáltságában is megmutatkozik. Mindezzel a Babérligeten lakhatási szempontból relatíve stabil helyzetűnek mondható bérlők is számot vetettek. Az egyik bérlő családtagja így fogalmazott: „*Innen két út van: a börtön és a temető*”. Bár az önkormányzati cserelakásba költözés ígérete a terepmunka idején közel tíz éve lebegett a bérlők előtt, a többségük erre csak lemondóan legyintett, és azon gondolkodott, hogyan fog még egy telet kihúzni a jellemzően fűtetlen lakásában.

Ugyanakkor a bérlők még ebben az erőforrás-hiányos, függő helyzetben is igyekeztek a mozgásterüket bővíteni és valamekkora ellenállást kifejteni az önkormányzattal szemben, ami árnyalja a bennragadásukat. Kifejezetten elzárkóztak attól, hogy az etnicizált „gettóként” (Wacquant 2011) körbeírt Lomboldalban fogadjanak el cserelakást. A Lomboldalba költözés szerintük „*cseberből vederbe*” helyzetet teremtene, azaz végeredményben a helyzetükön nem javítana. Holott a Lomboldal voltaképpen egyénileg jobb lakáskörülményeket jelentene, hiszen felújították, de a városon kívüli elhelyezkedése és a híre gyakorlatilag újratermelné, s lehet, hogy mélyítené is a marginalizált helyzetüket. Ugyanakkor fontos látni, hogy ezekben a véleményekben a saját helyzet javításán túl a megkülönböztetés igénye is kifejeződik (lásd Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014), miközben a távolítás mellett van egyfajta társadalmi közelség is a Lomboldalhoz való viszonyban. A lenézett Lomboldalhoz ugyanis a babérligetieket rokoni, üzleti kapcsolatok, ismeretségek fűzik (Jani, Bérlő 6, 8). A „*cseberből vederbe*” kifejezés összességében jól jelzi a kiutak limitáltságát, egyszerre mind összegzi a mikromobilitások megélt tapasztalatát, miszerint az egyének a hasonló mértékben marginalizált terek, intézmények között mozognak, de a köztük lévő mozgás a legtöbbször legfeljebb relatív pozíciójavulást ígér.

A mozgástérbővítés igényének jele, hogy a bérlők egyéni stratégiákat követnek és alkudoznak az önkormányzattal. A legtöbbször nem szeretne újra mostani szomszédjai közelében élni, talán ezzel is szabadulni próbálnak a Babérligethez kötődő lakóhelyi, területi stigmától (lásd Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014). Egyesek „*a hegyre*” vágytak, hiszen az jobb, társadalmilag heterogénebb környék. Erre mások azt felelték, hogy az ottani élet csak autóval megold-

ható, így a legszegényebbeknek az nem lenne megoldás. A „*hegyel*” szemben a Lomboldalra kerülés viszont egyértelmű kudarcnak tűnt a szemükben, mint mondták, annál még a maradás is jobb. Ennek fényében a bennragadás (immobilitás) egy olyan passzív stratégiaként értelmezhető, ami magában foglalja az ellenállás, a kivárás, és a stratégiai intézményhasználat lehetőségét.

Az intézmények szerepe a mikromobilitásokban

A helyek közötti cirkulálásban, a mozgásban és mozgásban nagy szerepet kapnak az intézmények. Ennek egyik legszembetűnőbb vetülete a Babérligetbe költöző mikromobilitás-ívekben az állami gondozás és hajléktalanság kapcsolata (Breitner 1999). Tomi és Kikerülő 2 szinte az ellenállás lehetősége nélkül közlekedtek a különféle intézetek és oktatási intézmények között, nem kis részben azért, mert a problémás fiatalokat az intézmények egymás között is cirkuláltatták. Az életutakban szinte „programozott” törést jelentett a 18. életév, amikor kikerültek az ellátásból, és előbb-utóbb hajléktalanná váltak (Breitner 1999).¹⁶ Ezt Tominál a stabil kötődések hiánya, Kikerülő 2 esetében a függőségek tetézték.

Az állami gondozást követő fiatalkori hajléktalanságból jellemzően két út nyílt, mindkettő a Babérligetbe vezetett: az egyik a gyári segédmunkás léttel kombinált bérlői pálya, ami igen alacsony státuszú lakhatást biztosítva teremtett stabilabb lakhatási körülményeket a szocializmus utolsó évtizedeiben (Jani, Bérlő 8). Ám a képzetlen munkaerőt felszívó gyárak megszűnésével ebből is ki lehetett esni, például a lakbér- és közüzemi hátralékok miatt. Ezt mutatják a korábban a Babérligeten élő önkényes lakásfoglalók történetei (Önkényes 3, 4). A másik út a fiatalkori hajléktalanságból ugyancsak közvetlenül a Babérligetbe vezet az utóbbi időkben ide költöző hajléktalanellátó intézmények miatt (Tomi, Kikerülő 2). A Babérliget egykori zsilipfunkciója (Vigvári 2016, 56.) a kiűritésekkel és lezárásokkal egyre jobban háttérbe szorult. Ma az önkormányzat tulajdonosként közvetlenül a bérlői stratégiákat, a hajléktalanszálló közvetlenebb módon a Babérliget körüli mozgásokat alakítja.

A mikromobilitás-ívek azt mutatják, hogy a Babérliget elhagyására nagyobb esélye van az intézményi ellátásban részesülő legjobb helyzetű hajléktalanoknak, mint a szociális bérlakások bérlőinek. A hajléktalanságból való kikerülésre, azaz önálló, városban fenntartott szociális bérlakásba költözésre több példa is volt a terepmunka alatt, míg a bérlők közül senki nem költözött ki a Babérligetből. (Az egyik rendezett státuszú bérlő fiatal fiát kivéve (Bérlő családtagja 2/Önkényes1), aki a fokozó családi konfliktusok elől informálisan a „hegyre” költözött, miközben kétlaki, azaz továbbra is igénybe veszi a Babérligetbe kötődő szolgáltatásokat, így például a közfürdőt.)

A babérligeti hajléktalanszállóról a városi szociális bérlakások felé vezető út jelentős előrelépés, hiszen mind a stigmatizált térből, mind a fedélnélküliségből kiutat jelent. Ugyanakkor ez csak keveseknek sikerülhet: ezt mutatják a kikerülő

küzdelsei, valamint Tibor és Timi visszacsúszása a hajléktalanságba. Az erőforráshiány miatt ugyanakkor a babérligeti hajléktalanszállóról való kikerülés intézményi beavatkozást igényel (Kikerülő 2, 3). Tibor és Timi a hajléktalanszállón dolgozó szociális munkások hathatós segítségével tudott átmenetileg megkapaszkodni; Tomi az ő segítségükkel tudta megszerezni a saját tulajdonú házát. A kikerülők „sikertörténeteinek” egyik oka a mentorálás, azaz a szociális munkások aktív szerepvállalása a hajléktalanságból való kimozdításban. Ezzel szemben a babérligeti bérlők (mivel intézményes definíció szerint nem hajléktalanok) nem kapnak ilyesféle intézményi segítséget. (Ezt a tapasztalatot is sűríti a „kettéosztott udvar” kifejezés.) Mindebben a helyi és tágabb összefüggések is megmutatkoznak. Jóllehet a hajléktalanság nem kezelhető megfelelő lakáspolitikai, szociálpolitikai nélkül (Misetics 2017), a bérlők azért vannak a kikerülőkhöz képest hátrányban, mert ők eleve kiesnek a hajléktalanellátáshoz köthető programokból, miközben az átfogó lakáspolitikai és a szociális háló hiánya őket is erősen sújtja (Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Csizmady, Hegedüs, Vonnák 2019). (Számukra az önkormányzat által felajánlott adósságkezelési program ugyan elérhető, de ez sem tud segíteni a jelentős tartozást felhalmozó bérlőkön.)

A hajléktalanszállón dolgozók intézményes szerepe (legalábbis a vizsgált esetekben) erősen különbözik a többi intézmény által keltett, mindenekelőtt az állami gondozáshoz kötődő mozgatótól, ahol az egyének sokkal inkább passzív szereplői, semmint aktív részesei voltak a folyamatoknak. (Bár Tomi és Kikerülő 2 történetében is van egy-egy kétségbeesett lépés, ellenállás az intézmények mozgatójával szemben – például szökés, felvállalt konfliktusok –, azonban ezek a lépések többnyire csak rontották a helyzetüket, mivel még inkább megerősítették a hozzájuk tapadó „problémás gyerek” címkét.) A hajléktalanszállón futó programokban a néhány kiválasztott, azaz esélyesnek ítélt hajléktalan esetében komplex szakmai-személyes támogatásról, képessé tevésről van szó. Ugyanakkor ez sem teljesen mentes a mozgatótól, ugyanis a hajléktalanságból való kimozdítás megköveteli a félelmek, a korábbi sikertelenségek átlépését, a kockázatvállalást. Timi például nagyon félt a szállótól való kiköltözéstől, ezen a párja, Tibor és a szociális munkások lendítették át. A kiköltözésük azonban valóban kockázatokat rejtett és nagy erőfeszítéseket követelt. Ugyanakkor a kudarc ellenére újra bérlakás-pályázatot adtak be, mert már erősen kötődtek az önálló életükhöz, kialakultak az önálló életvezetési rutinjaik, valamint változott a mobilitáshoz való hozzáállásuk is (főleg Timié). Az ő esetükben mind a lakáshelyzetben megfogható változások, mind a térbeli mozgások (azaz a mikromobilitások) a mozgástér bővítésének eszközei, még akkor is, ha a szállón kívüli lakhatás végül is csak átmenetinek bizonyult. A történetükben a strukturális korlátok ereje látható: a halmozódó hátrányokat ellensúlyozni akaró a mentorálás végső soron csak „cirkuláltatta” Tibort és Timit különféle marginalizált terek és lakhatási formák között.

Azok a bérlők, akik nem halmoztak föl tartozást, vagy azt az adósságcsökkentő program keretében törlesztik, úgy érzik, hogy jogosan várnak el az önkormányzattól egy jobb cserelakást valahol máshol a városban (nem a Babérligeten és nem a Lomboldalon). Az önkormányzat azonban a fenntartási, felújítási költségeket, az állagromlást, valamint az épületkomplexum hasznosításának lehetőségeit és költségeit mérlegelve kivár, és a felmerülő kockázatokat (kényelmetlenségeket és költségeket) a szociális bérlakások lakóira hárítja. A bérlők többségének nincs sok esélye más városi lakhatásra, legfőképp az alacsony jövedelmek, esetenként a tetemes lakbér- és közüzemi hátralékok miatt. Az ő esetükben az immobilitás egy komplex helyzet, amelyben egymásra rétegződnek a beszükkült választások, a stratégiák és a kényszerek (lásd Carling, Schewel 2018; Eröss 2020; Váradí 2020). A patthelyzetet az okozza, hogy az intézményi és az egyéni stratégiák egyaránt a kiváráson alapulnak, ám az egyéni stratégiák az intézményes stratégiával szemben még jelentősebb erőforrások birtokában (tartalékok, kockáztatás, társadalmi tőke) is csak kétes kimenetellel érvényesíthetők. Azoknak, akik ezek híján vannak, így például a szociális bérlakásokból kieső önkényes lakásfoglalóknak vagy a bérlők azon családtagjainak, akik esetleg maguk is tartozást halmoztak fel (például Bérlő családtagja1) nem sok esélyük van ennél jobb lakhatásra. Nincs igazán hatékony stratégia a kezükben, az önkormányzattól függenek. A kiszolgáltatottságuk jele, hogy a legrászorultabb bérlők kénytelenek a hajléktalanszállóhoz kötődő szociális ellátásokat (népkonyha, ételadomány, nap-pali melegedő) igénybe venni, míg mások (például Jani) nagy erőfeszítéseket tesznek arra, hogy ezeket elkerüljék.

Lakásmobilitási szempontból a *kényszerű immobilitás* (lásd Carling, Schewel 2018) csapdájába kerültek a hosszú idő óta hajléktalanok; nekik rossz mentális és egészségügyi állapotuk miatt nincs esélyük arra, hogy bekerüljenek valamilyen támogatott lakhatási programba. Ők lényegében a hajléktalanellátástól függenek, de más szociális ellátást is igénybe vesznek (népkonyha, közfürdő). A napi túlélés miatt azonban nincs hosszabb távú, önálló intézményhasználati stratégiájuk, legfeljebb a szállóhasználatot, a közösségi együttélést, az alkoholfogyasztást korlátozó szabályokat próbálják esetenként lazítani, kijátszani.

Az önkényes lakásfoglalókat (vagy szüleiket) a városi munkaalkalmak és az olcsó lakhatás hozta a Babérligetbe (például Önkényes 2, 3). A családi krízisek, függőségek, valamint a tartozások és életproblémák halmozódása végül kimozdította őket a stabil bérlői státuszról, és egy eldöntetlen, sérülékeny lakhatási pozícióba kerültek, melynek sérülékenységét az illegálitás is fokozza (Misetics 2017). Jóllehet a szociális bérlakásokból kihulló önkényes lakásfoglalók (például Attila) is a kényszerű immobilitás állapotában vannak, a Babérligetben maradásuk értelmezhető stratégiaként. A tartós kikerüléshez esetükben is stabilabb viszonyok kellenének, de az erejükből legfeljebb csak a kényszerű immobilitás fenntartására, a napi túlélésre futja. Ők leginkább az utcai hajléktalanság állandó mozgáskényszerét, helynélküliségét (Kawash 2010) igyekeznek elkerülni azzal, hogy

meghúzzák magukat a már kiismert és a városlakók többsége számára láthatatlan (és gondosan elkerült) marginalizált térben. A túléléshez használják a hajléktalanellátáshoz és a krízishelyzetekhez kötődő szolgáltatásokat, ugyanakkor igyekeznek megbújni a Babérligetben működő intézmények vakfoltjaiban: nem mennek a szállóra, de a nappali melegedőt, ételosztást és az adományokat igénybe veszik (például Attila, amíg ki nem tiltották, vagy Önkényes 4). Ugyanakkor, ha már kikerültek az önkormányzat látóteréből, igyekeznek homályban maradni a tartozásaik, valamint a lakásfeltörésekkel és az illegális lakáshasználattal okozott károk miatt.

Összefoglalás

A tanulmányban a hajléktalanok, hajléktalanságból kikerülők, a helyi bérlakás-szektor alsó szegmensébe tartozó bérlők és az onnan kieső önkényes lakásfoglálók lakásmobilitását vizsgáltam a mikromobilitás fogalmának segítségével (Porcelli et al. 2014; Nagy 2019) egy marginalizált városi mikrotérben, a Babérligeten. Ez a tér alacsony szintű városi lakhatást kínált a kisteleplésekről érkező szegényeknek már a szocializmus éveiben is (Vigvári 2016). „Zsilip”- vagy „ugródeszka”- funkciója (Vigvári 2016, 56.; Fehér 2015) miatt a Babérliget már ekkor „térbeli csomópontként” (Hannam, Sheller, Urry 2006, idézi Váradi 2020) szervezte a marginalizált terek közötti mozgásokat. A szociális ellátó intézmények, legfőképp a hajléktalanszálló beköltöztetésével a Babérliget marginalizáltsága, stigmatizáltsága mélyült (Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014). Ez a tér ma a városi marginalizált csoportok elrejtésére és kormányzására szolgál, miközben a különféle intézmények (hajléktalanszálló és önkormányzati bérlakások) jelenléte és működése erősen formálja az ide kötődő lakásmobilitási utakat és intézményhasználati stratégiákat.

A mikromobilitás-ívek vizsgálata megmutatta, hogy bár a Babérligetbe kötődő marginalizált csoportok relatív társadalmi és lakhatási pozíciója különbözik, több hasonlóság is akad közöttük. Osztoznak a lakóhelyi stigmatizáltságban (Wacquant 2011; Wacquant, Slater, Pereira 2014), a megoldatlan vagy elégtelen lakhatási helyzetükben és a sérülékeny társadalmi pozíciójukban is mutatkoznak hasonlóságok, ami egybecseng a hajléktalanság kontinuummegközelítésével (Kántor, Dúll 2018, 652.; Simon et al. 2019). A relatív közelséget tovább erősíti, hogy a szociális bérlakások lakói között is találunk egykor hajléktalanságban élőket, és a hajléktalanságból kikerülők is visszakerülhetnek az e térben működő hajléktalanellátásba.

A mikromobilitás-ívek elemzése megmutatta, hogy az egyének jobbra kerülnek, többé-kevésbé kényszerűen mozognak a különféle lakások, lakhatási formák és intézmények, valamint a Babérligetbe kötődő marginalizált terek között. A mikromobilitásokban nagy szerepe van az intézményeknek, akár a kényszerű mozgásban és az intézmények közötti cirkuláltatásban (állami gondozás),

akár ez e térből, valamint a hajléktalanságból való kimozdításban. Ez utóbbi a vizsgált esetekben bár személyes-szakmai mentorálást jelent a szociális munkások részéről, mégsem teljesen mentes a kimozdítással járó mozgástól. A személyes és szakmai erőfeszítés esetenként csak a kikerülő „cirkuláltatására” elég, akik a sérülékeny pozíciójuk miatt visszakerülhetnek a hajléktalanszállóra. Más esetekben a hajléktalanságból kikerülők történetében a stabil lakhatással megszerzett immobilitás vívmányként értelmezhető (Carling, Schewel 2018; Erőss 2020; Váradi 2020.) Ugyanakkor önmagában a mozgáshoz kötődő tapasztalatok, így a stigmatizált térből és a hajléktalanságból való kikerülés, az önálló életvezetés a visszacsúszás ellenére is alakíthatja az egyének mobilitáshoz fűződő viszonyát. A lakhatási formák közötti mozgások bizonyos esetben az egyéni mozgástér bővítésének, még ritkábban a társadalmi helyzet javításának eszközei lehetnek.

A hajléktalanságból kikerülőkkel szemben a régi bérlőket az önkormányzati és az egyéni stratégiák összjátéka, a kölcsönös kivárás tartja az immobilitás csapdájában, jöllehet ezekben a kényszerű és a választott immobilitás egymásra rétegződik (Carling, Schewel 2018, Erőss 2020; Váradi 2020). Mindazonáltal a Babérligetben a bérlők kevésbé tűnnek mobilnak, mint a hajléktalanszálló legjobb helyzetű kliensei. A bérlők relatív hátrányai éppen a viszonylag stabil lakhatási pozíciójukból fakadnak: ők szociális rászorultságuk és rossz lakhatási körülményeik ellenére sem jutnak intézményes segítséghez, mivel definíció szerint nem hajléktalanok.

A mikromobilitásokban a mobilitás és immobilitás összekapcsolódik, dinamikus viszonyban áll; a mikromobilitásokat egyszerre építi a mozgás és a mozgás, az ágencia és a kényszerek (Carling, Schewel 2018; Erőss 2020; Váradi 2020). A vizsgált mikromobilitások jó része az intézmények által keltett kényszerű mozgás, amelyekben nem sok szerep jut az egyéni kezdeményezésnek, ágenciának. Az egyéni mozgástér ugyanakkor bővíthetőnek látszik a mikromobilitásokon és az intézményekhez való stratégiai viszonyuláson (megbújás az intézményi vakfoltokban, a szociális ellátások használata) keresztül csakúgy, mint a kiváráson, a kényszerű és választott mobilitás határán billegő immobilitáson keresztül (Carling, Schewel 2018; Erőss 2020; Váradi 2020).

A Babérligethez kötődő empirikus eredmények azt mutatják, hogy bár összességében a mikromobilitások nem tűnnek hosszabb távon a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése hatékony eszközeinek, rövidtávon segíthetik a túlélést. Középtávon a kisebb elmozdulások, a lakhatási formák közötti váltások, a különféle marginalizált terek közötti mozgások magukban rejthetik a mozgástér bővítésének lehetőségét, mivel elmélyíthetik a (mikro)mobilitás és ezen keresztül az ágencia tapasztalatát. Ugyanakkor a 'mikro' előtag bevezetését épp ezen mozgások kisléptékűsége és gyorsan változó mivolta, valamint a megszerzett relatíve jobb pozíció sérülékenysége indokolta, amelyek egyértelműen mutatják az egyéni mozgástér bővítésének strukturális kényszerek által határolt korlátait. A babérligeti mikromobilitás-ívek azt mutatják, hogy az intézmények, a lakhatási

formák, illetve marginalizált terek közötti mikromobilitások csak ritkán vezetnek tartós térbeli-társadalmi elmozduláshoz, azaz a szó klasszikus értelemben vett (lakás)mobilitáshoz.

1. Melléklet

Mikromobilitás-ívek¹⁷

BÉRLŐ1 (középkorú nő): *közeli falu*¹⁸ – Babérliiget (bérlő) – (hiányos történet)
BÉRLŐ2 (középkorú nő, BÉRLŐ 4 lánya): *szóban forgó városon belüli, rossz állapotú, saját tulajdonú lakás a szülők tulajdonában* – Babérliiget
BÉRLŐ3 (középkorú nő, BÉRLŐ 4 lánya): *szóban forgó városon belüli, rossz állapotú, lakás saját tulajdonú a szülők tulajdonában* – Babérliiget – másik albérlet a közelben (a babérliigeti szociális bérlakást fenntartja a gyerekeinek)
BÉRLŐ4 (idős nő, Bérlő 2 anyja): *szóban forgó városon belüli lakástulajdonos* – Babérliiget (végleges szerződés, eladta a Vagyongkezelőnek)
BÉRLŐ CSALÁDTAGJA1 (középkorú nő): Babérliiget1 – hajléktalanszálló – Babérliiget2
BÉRLŐ6=JANI (középkorú férfi): *környékbeli falu* – állami gondozottság – hajléktalanság – szóban forgó városban belüli rossz állapotú bérlakás – Babérliiget 1983 óta
BÉRLŐ7 (középkorú nő): *környékbeli falu* – szóban forgó város albérlet (válás) – Babérliiget 2002 óta
BÉRLŐ CSALÁDTAGJA2/ÖNKÉNYES1 (fiatal férfi, BÉRLŐ7 fia) Babérliiget – „hegy” (szóban forgó város)
BÉRLŐ 8 (középkorú férfi): *állami gondozás (szóban forgó város) – utógondozás1 (szóban forgó város) – utógondozás2 (szóban forgó város) – lakáshasználat a szóban forgó városban, a „Lomboldalon” – lakás1 – lakás2 – lakás3 – albérlet1 – albérlet2 – hajléktalanság – Babérliiget (szociális bérlakás) 20 éve*
BÉRLŐ CSALÁDTAGJA2 (fiatal nő, BÉRLŐ 8 párja): *környékbeli falu* – másik falu bentlakásos iskolája hátrányos helyzetűeknek – Babérliiget (4 éve)
ÖNKÉNYES2=ATTILA (fiatal férfi): Babérliiget (bérlő családtagként) – börtön – Babérliiget (önkéntes lakásfoglalóként)
ÖNKÉNYES3¹⁹ (idős nő, ÖNKÉNYES 2 anyja): Babérliiget (bérlő) – Babérliiget (önkéntes lakásfoglaló)
ÖNKÉNYES4 (idős férfi): Babérliiget (bérlő) – Babérliiget (önkéntes lakásfoglaló) (A 14 éves lánya a „Csillagporos” gyermekotthonban)
HAJLÉKTALAN1=TIBOR (középkorú férfi, HAJLÉKTALAN 2 párja): *másik város* – hajléktalanság („csavargás”) – Babérliiget (hajléktalanság) – albérlet1/szociális bérlakás a szóban forgó városban – albérlet2/szociális bérlakás a szóban forgó városban – albérlet Bp. külső agglomerációjában – Babérliiget (hajléktalanság)
HAJLÉKTALAN2=TIMI (fiatalabb nő, HAJLÉKTALAN 1 párja): *város (családi ház)* – hajléktalanság – Babérliiget hajléktalanság – albérlet1/szociális bérlakás a városban – albérlet2/szociális bérlakás a városban – albérlet Bp. agglomerációjában – Babérliiget (hajléktalanság)
KIKERÜLŐ1=TOMI (fiatal férfi, hegy): *gyermekotthon (“Csillagporos”)* (szóban forgó város)– gyermek/diákotthon másik város („Fogarasi” – gyermek/diákotthon) – „Tölgyes” (harmadik város (képzés, kollégium) – másik város bentlakásos intézmény („Tölgyes”) – város (albérlet az anyával) – hegy (saját lakás) – szóban forgó város átmeneti szálló (Babérliiget) – másik városban bentlakásos intézmény (Tölgyes – 1 hónap) – szóban forgó város, saját ház a hegyen hegy 2-3 éve
KIKERÜLŐ2 (fiatal nő, családok átmeneti otthona): *állami gondozás (szóban forgó városban több helyen a másik stigmatizált térben a „Lomboldalon” is)* – hajléktalanság – rehabilitációs intézet (elvonó) *kisváros1 – anyaotthon kisváros2 – albérlet kisváros2 – hajléktalanszálló – családok átmeneti otthona*
KIKERÜLŐ3 (idős nő, bérlő a városban): *kisváros – falu (rokonok) – szóban forgó város albérlet1 – albérlet2 hajléktalanság (12 év)– szociális bérlakás a szóban forgó városban*

Jegyzetek

- 1 A lakásmobilitást empirikus elemzéseikben Csizmady Adrienne és szerzőtársai egyfelől lakás-életútként, „lakásút-szegmenségként” (Csizmady, Kószeghy, Győri 2019, 12.), másfelől „lakásélet-út-töredékként” (Csizmady, Hegedüs, Vonnák 2019, 5.) operacionalizálták.
- 2 Nagy Teréz „apróbb távozásokat” (Nagy 2019, 92.) említi a falusi fiatalok immobilitási mintázatainak elemzése kapcsán, amelyek jellemzően pár napi, heti rendszerességű mozgásokat jelentenek a közelben vagy a régióon belül. Jellemzően a bevásárlás, az ügyintézés vagy a nyaralás mozgatja ezeket a kisebb térbeli mobilitásokat.
- 3 Az ETHOS a „European Typology of Homelessness and housing exclusion”, azaz a „Hajléktalanság és lakhatási kirekesztés Európai Tipológiájának” rövidítése. Forrás: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> (Letöltés: 2020.07.25.)
- 4 Ahogy Jocoy és Del Casino leszögezik (2010, 1947.): a „mobilitás és az immobilitás egyaránt indukálhat hatalmat és hatalomnélküliséget”.
- 5 E sajátos mikrotér és lakói nevét anonimizáltam, csakúgy, mint más marginalizált tereket a városban.
- 6 A hajléktalanokat, marginalizáltakat ellátó intézmények gyakran kerülnek a különböző városrészek, kerületek határára, a 'not in my backyard' elvnek megfelelően (Jocoy, Del Casino 2010; Simon et al. 2019).
- 7 Az önkormányzati tulajdonban maradt bérlakások általában a korábbi lakásállomány legrosszabb állapotú részei, ez a szakértői interjúk fényében a szóban forgó városra is igaznak látszik, ugyanakkor jelentős helyi erőforrás is, amit többek között a képzetesebb fiatalok helyben tartására próbálnak használni. Tágabb összefüggésekben lásd bővebben Csizmady, Hegedüs, Vonnák 2019; Csizmady, Kószeghy, Győri 2019; Missetics 2017.
- 8 Jóllehet a kintlévőségek és a tartozások a bérlők negyedét-hatodát érintik, működik adósságrendezési program, ami viszont csak kisebb összefüggésig nyújt segítséget, így a jelentős adósságot felhalmozók nehezebb helyzetben vannak.
- 9 A „Babérliget” és lakóinak helyzete több tekintetben rokon vonásokat mutat a Hős utcai teleppel (Vigvári 2016). Társadalmi összetétele is hasonló, mivel a régi lakók egy része itt is a környékből a városba költöző képzetlen munkás (lásd Cloke, Milbourne, Widdowfield 2003; Vigvári 2016).
- 10 A mozgások értelmét és megélt tapasztalatait az interjúk önmagukban nem feltétlenül tudják feltárni (Liebenberg, Ungar 2014). A 'saying' és 'doing', azaz az elbeszélés és a (társadalmi) cselekvés, a praxis közötti kapcsolatokat keresve (Kovács 2006) a jelenlét más lehetőségeit, így a megfigyelést, a közvetett adatgyűjtés technikáit is alkalmaztam, összegyűjtve például a másokra vonatkozó megjegyzéseket, információkat, amelyeket aztán egymással összevettem (cross-checking) (Argyris 1952).
- 11 Huszti Éva (2019) és Czibere Ibolya (2019) tanulmányukban arra is rámutattak, hogy a falusi mobil fiatalok családtörténetéből az előző generációk tapasztalatai jobbra hiányoznak, ezeket jelentős mértékben az ismerethiány szervezi, miközben összecsúszhatnak történelmi korszakok, generációk és társadalomtörténeti tapasztalatok is.
- 12 Csizmady Adrienne, Hegedüs József és Vonnák Diána (2019) strukturált interjúk segítségével rekonstruáltak „lakáséletút-történeteket” (2019, 5.). Az elemzésben felhívták a figyelmet arra, hogy a történetekben a fordulópontoknál mindig volt alternatíva, bármilyen szűk is volt a mozgástér. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a döntések mögött bonyolult és komplex stratégiák, családi, érzelmi összefüggések állnak, amelyek nem értelmezhetők pusztán a racionális döntések eredményeként. Hasonlóan fontos összefüggésekre hívja fel a figyelmet Krémer Balázs (2019) az immobilitás kutatása kapcsán. Egyfelől az immobilitás éppen az eseménynélkülisége miatt nehezebben elbeszélhető és értelmezhető, mint a mobilitás. Másfelől az élet-történeti szekvenciák egymásutánisága még nem feltétlenül jelent oksági összefüggéseket, vagy racionális döntéseket, mivel az élettörténet ívét a véletlenek, kihagyások és más, az interjúban nem szereplő összefüggések is építhetik.

- 13 Ezek inkább csak azokra a mozgásokra térnek ki, amelyek közvetlenül a Babérligethez köthetők és a jelen szempontjából könnyebben felidézhetőek, de a teljes lakáséletutak ennél valószínűleg valamivel több mozgást tartalmaznak.
- 14 Ugyanakkor ezek értelmezésekor figyelembe kell venni a Bérló2, Bérló3 és Bérló4 közötti családi viszonyt, ami jórészt hasonló mintázatokat teremt, hiszen együtt mozogtak, valamint az interjúk módszertani korlátait.
- 15 A vidéki eredetű szegénység beáramlását, majd beszorulását ebben a városi marginalizált térben is a városi munkalehetőségek vonzása és a stabil, megfizethető lakhatás hiánya, azaz egyfajta vidék-város hierarchia okozza (Gagy, Jelinek, Pósfai és Vigvári 2019), amit általában súlyosbít a vidéki bérlakások alacsony száma és az átfogó lakásprogramok, lakáspolitikai hiánya (Cloke, Milbourne, Widdowfield 2003; Csizmady, Hegedűs, Vonnák 2019; Csizmady, Kőszeghy, Győri 2019; Kőszeghy 2018; Missetics 2017; Vigvári 2016).
- 16 Ezt az összefüggést a terepmunka során felvett szakértői interjúk is megerősítették.
- 17 Az életkori besorolást az alábbi kategóriák szerint végeztem: 35 év alatti=fiatal, 36-60 év=középkorú, 60 feletti=idős.
- 18 A más interjúk ide vonatkozó részeiből következtetett lakóhelyet dőlt betűvel jeleztem, ezeknél az adatoknál alkalmaztam a „keresztbe ellenőrzés” (cross-checking) fogását (Argyris1952).
- 19 Ő nem járult hozzá, hogy interjú készüljön vele.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány „Marginalizáció és (im)mobilitás: a habitus dinamikája” (124455 számú projekt) a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással a posztdoktori (PD_17) pályázati program keretében készült. A terepmunka és a posztdoktori kutatás kapcsolódik a “Helyi közpolitikák és a marginalitás (újra)termelődése hanyatló városokban” (119465) című, Virág Tünde által vezetett NKFI kutatáshoz.

A tanulmány sem kérdésfelvetésében, sem elméleti keretében, sem következtetéseit tekintve nem öltött volna ilyen formát a Magyar Tudományos Akadémia Kiválósági Együttműködési Program (MTA KEP) Mobilitási Kutatási Centrum keretében folyó programban való részvételem nélkül. A tanulmány elméleti kerete erősen támaszkodik a KRTK-ban folyó munka, valamint a TK-ban folyó kvantitatív kutatások, csakis úgy, mint a Debreceni Egyetemen működő kutatócsoport empirikus kutatási eredményeire.

Köszönöm kollégáimnak, a KRTK RKI KÉTO kutatóinak, különösen Vigvári Andrásnak a tanulmány korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseket és az anonim lektorok javaslatait.

Irodalom

- Andorka R. (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Argyris, Ch. (1952): Diagnosing Defenses Against the Outsider. *Journal of Social Issues*, 8., 24–34. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1952.tb01615.x>
- Bihari I. (2019): A falvakban élő fiatalok jövőképe. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 167–183. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/9>
- Breitner P. (1999): A hajléktalanná válás lépcsőfokai. *Esély*, 1., 84–108.
- Cloke, P., Milbourne, P., Widdowfield, R. (2003): The complex mobilities of homeless people in rural England. *Geoforum*, 1., 21–35. [https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(02\)00041-6](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(02)00041-6)
- Csizmady A., Kőszeghy L., Győri Á. (2019): Lakásmobilitás, társadalmi pozíciók és integrációs csoportok. *socio.hu*, 2., 1–27. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.3.1>
- Csizmady A., Hegedűs J., Vonnák D. (2019): Lakásrezsim és a devizahitel-válság: intézményi és egyéni stratégiák. *Szociológiai Szemle*, 2., 4–32.
- Czibere I. (2019): Az alacsony státuszú, szegénységben élő falusi fiatalok immobilitásának okai. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 133–152., <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/7>

- Czibere I., Kovách I. (2019): Községekben élő immobill fiatalok. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 3-22. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/1>
- Csoba J. (2019): Hol dolgoznak a falusi fiatalok? Kötődéstípusok és foglalkozási karakterek a kistele-pülésen élő fiatalok körében. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 55-85. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/3>
- De Certeau, M. (2010): *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye I.* Kijárat Kiadó, Budapest
- Emirbayer, M., Mische, A. (1998): What Is Agency? *American Journal of Sociology*, 4., 962-1023.
- Erőss Á. (2020): Akik maradtak: pillanatfelvétel az otthon maradt közösségekről a kárpátaljai szór-ványban. *Regio*, 1., 138-170. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v28i1.301>
- Fehér K. (2015): Egy ipari munkáskolónia átalakulása. In: Virág T. (szerk.): *Törésvonalak*. Argumentum, Budapest, 265-289.
- Feischmidt M. (2007): Az antropológiai terepmunka módszerei In: Feischmidt M., Kovács É. (szerk.): *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban* http://mmi.elte.hu/szabadosbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=834&Itemid=0 (Letöltés: 2020. 05.08.)
- Gagyí Á., Jelinek Cs., Pósfai Zs., Vigvári A. (2019): Lakhatási helyzet a válság után: Financializációs folyamatok, kettészakadó lakáspolitikák és a háztartások túlélési stratégiái. *Fordulat*, 2., 199-224.
- Hannam, K., Sheller, M., Urry, J. (2006): Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings. *Mobilities*, 1., 1-22. <https://doi.org/10.1080/17450100500489189>
- Hajdu G., Huszár Á., Kristóf L. (2019): Mobilitás és társadalmi integráció. *socio.hu*, 4., 42-61. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.4.42>
- Husztai É. (2019): A hazai pálya előnye. A társas kapcsolatok szerepe a falusi fiatalok immobilitásában. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 23-54. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/2>
- Jocoy, C. L., Del Casino, V. J. (2010): Homelessness, Travel Behavior, and the Politics of Transportation Mobilities in Long Beach, California. *Environment and Planning A*, 8., 1943-1963. <https://doi.org/10.1068/a42341>
- Kántor Á., Dúll A. (2018): A hajléktalanság láthatatlan arca: a lelki otthon és a lelki otthontalanság. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 4/5., 643-667. <https://doi.org/10.1556/0016.2018.73.4.5>
- Kawash, S. (2010): A hajléktalan test. *Replika*, 2. (Utcafront), 53-71.
- Kerülő J. (2019): Az immobilitást növelő és csökkentő települési jellemzők. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 184-232., <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/10>
- Kovács É. (2006): Mari és az ő „cigánysága” – avagy a narratíva helye és ereje az etnicitás kutatásában. *Tabula*, 1., 41-52.
- Kovács É., Vidra, Zs. (2012): Kényszer vagy kivonulás – élet a peremeken. *Tér és Társadalom*, 4., 73-92. <https://doi.org/10.17649/TET.26.4.2443>
- Kőszeghy L. (2018): *Lakásmobilitás és társadalmi mobilitás: Helyzetkép és lehetséges kutatási témák*. Paper 4 (Előadás a Mobilitás és (im)mobilitás a magyar társadalomban című konferencián az MTA TK SZI-ben, 2018. június 18-án)
- Krémer B. (2019): Miért ésszerű maradni, ha egyszer nem az? Szempontok az „immobilitás-kutatás” feldolgozásához és elemzéséhez. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 233-249. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/11>
- Liebenberg, L., Ungar, M. (2014): Using video observation and photo elicitation interviews to understand obscured processes in the lives of youth resilience. *Childhood*, 4., 532-547. <https://doi.org/10.1177/0907568213496652>
- Loncsák N. (2019): Területi immobilitás mint lehetőség és perspektíva a falusi fiatalok életében. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 114-132. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/6>
- May, J. (2000): Of nomads and vagrants: single homelessness and narratives of home as place. *Environment and Planning D: Society and Space*, 6., 737-759. <https://doi.org/10.1068/d203t>
- Misetics B. (2017): Lakáspolitikai és hajléktalanság. In: Ferge Zs. (szerk.): *Társadalom- és szociálpolitika Magyarország 1990-2015*. Osiris, Budapest, 338-363.
- Molnár É. (2019): A család hatása a falusi fiatalok immobilitására. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 153-167. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/8>
- Murányi I. (2019): Falusi fiatalok identitásának szociális reprezentációja. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 101-113. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/5>

- Nagy T. (2019): Itt lehet vagy kell maradni? Mobilitástörténetek. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 3., 86–100. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/4>
- Németh, K., Váradi, M.M. (2018): Development in the context of care migration from rural Hungary: An agency-based approach. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 4., 88–110.
- Porcelli, P., Ungar, M., Liebenberg, L., Trépanier, N. (2014): (Micro)mobility, disability and resilience: exploring well-being among youth with physical disabilities. *Disability & Society*, 6., 863–876. <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.902360>
- Simon, M., Vasat, P., Dankova, H., Gibas, P., Polakova, M. (2019): Mobilities and commons unseen: spatial mobility in homeless people explored through the analysis of GPS tracking data. *GeoJournal* <https://doi.org/10.1007/s10708-019-10030-4>
- Váradi M. M. (2020): Az (im)mobilitás dinamikái vidéki terekben – szakirodalmi kitekintés, empirikus kiegészítésekkel. *Tér és Társadalom*, 3., 114–141. <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3279>
- Vigvári, A. (2016): ‘Rural poverty’ in urban spaces of Budapest: Research proposal for examining spatial inequality in contemporary Hungary. *socio.hu*, 4., 47–61. doi: 10.18030/socio.hu.2016en.47
- Virág T. (2020): Térbeli és társadalmi marginalizáció változó mintái két zsugorodó középvárosban. Kézirat
- Wacquant, L. (2011): Lakóhely szerinti megbélyegzés a fejlett marginalitás korában. *Fordulat*, 1., 12–27.
- Wacquant, L., Slater, T., Pereira, V. B. (2014): Territorial stigmatization in action. *Environment and Planning A*, 6., 1270–1280. <https://doi.org/10.1068/a4606ge>